Szakolczai György*

A magyar gazdaság egyensúlyzavarai és a megoldás elvi lehetősége¹

A cikk azt a kérdést vizsgálja, hogy hogyan alakul az ikerdeficit – a költségvetés és a folyó fizetési mérleg együttes hiánya – 2000–2006-ban Magyarországon. Az első rész, az elméleti áttekintés a nemzeti számlák rendszeréhez tartozó legfontosabb azonosságokat tekinti át. A második rész, a számszerű elemzés a most közölt legújabb adatok alapján először az importtöbbletnek, a tulajdoni jövedelmek egyenlegének és belföldi felhasználási többletnek, majd a folyó fizetési mérlegnek és a hiány finanszírozásának, és végül a költségvetés folyó fogyasztási kiadásainak, nettó felhalmozásának és hitelfelvételének alakulásával foglalkozik. A harmadik rész, a közgazdasági elemzés a legfontosabb következtetéseket foglalja össze. Ezek szerint a bruttó felhalmozás hányadának meredek csökkenése, a költségvetési szektor gyakorlatilag zérus nettó felhalmozása és a folyó fizetési mérleg hiánya és a hiány döntő részben adóssággeneráló finanszírozása még a költségvetés hiányánál is súlyosabb probléma, ami azonban nem jelenti, hogy az ilyen mértékű költségvetési hiány fenntartható. Ez a helyzet sem indokolja azonban a jóléti állam radikális leépítését, és a megoldásának elvi lehetősége csak az exportképesség és a foglalkoztatás növelése lehet.

A szerző korábbi munkáiban (Szakolczai 2005, 2005a, 2005b, 2006, 2006b) azt a nézetet képviselte és támasztotta alá elméleti és számszerű elemzéssel, hogy az ikerdeficit két ága – a költségvetés, illetve a külkereskedelmi és a folyó fizetési mérleg hiánya – közül alkalmasint a második ág, a külkereskedelmi és a folyó fizetési mérleg hiánya a nagyobb jelentőségű. Ennek a szempontnak a hangsúlyozása természetesen semmiképpen sem jelentette azt, hogy a költségvetés jelenlegi hiánya ne lenne súlyos probléma, és hogy a költségvetés jelenlegi mértékű hiányával tartósan együtt lehetne élni. A szerző későbbi munkáiban (Szakolczai 2006c, 2006d, 2007) ezt az érvelést azzal egészítette ki, hogy az ikerdeficit közismert fogalmát a hármas ikerdeficit fogalmára kell kiegészíteni, ahol a harmadik iker a hazai megtakarítások elégtelensége. Időközben a KSH közzétette honlapján a nemzeti számlák 2005. évi legfontosabb előzetes adatait (KSH 2006), az MNB pedig, ugyancsak honlapján, a fizetési mérleg 2006. évi adatait is. Mindezek korrekciójára a későbbiekben még sor kerülhet. Ezek a számok lehetővé teszik a korábbi elemzés pontosítását és kiegészítését. Ez a cikk ezt kísérli meg. Első része a korábbi cikkekben már közölt – teljesen

* A szerző professor emeritus, Általános Vállalkozási Főiskola.

¹ A cikk első változatát a szerző a Magyar Közgazdasági Társaságnak az államháztartás, a közpénzügyek és az adórendszér kérdéseivel foglalkozó, 2007. április 17-én tartott konferenciáján adta elő. E cikk kissé módosított változata a folyóirat szíves hozzájárulásával az Általános Vállalkozási Főiskola Tudományos Közlemények 18., Budapest, 2007. című tanulmánykötetében is megjelenik.

egyszerű és a nemzeti számlák alapvető összefüggésein túl nem menő – elméleti áttekintést egészíti ki, második része a számszerű, a harmadik pedig a közgazdasági elemzést közli.

Elméleti áttekintés

Az elméleti áttekintés – és egyben a későbbi számszerű elemzés – kiinduló pontja az a nemzeti számlák alapvető összefüggéseiből közvetlenül levezethető, de általában nem tárgyalt

$$Q = DU + (X - M) \quad (1)$$

összefüggés, amely szerint a Q bruttó hazai termék vagy GDP – vagyis a bruttó hazai terméknek az amortizációval nem csökkentett értéke – definíció szerint egyenlő a DU belföldi felhasználás és az $(X - M)$ exporttöbblet összegével. Az X export és az M import magában foglalja mind a javak, mind a szolgáltatások forgalmát. A magyar gazdasági problémák egyik legfontosabb eleme, hogy az $(X - M)$ exporttöbblet a legutóbbi 50 évben szinte mindig negatív volt – néhány kivételes évben gyakorlatilag zérus –, tehát a belföldi felhasználás folyamatosan meghaladta a bruttó nemzeti terméket. Többek között ez vezetett az ország eladósodásához. A vonatkozó korábbi számokat a már idézett korábbi publikációk mutatják be, a legfrissebbeket pedig a későbbiekben tárgyaljuk.

A nemzeti számlák alapvető összefüggéseiből közvetlenül származtatható a

$$DU = C + G + I \quad (2)$$

egyenlet is, amely azt a közismert és nyilvánvaló azonosságot írja le, hogy a DU belföldi felhasználás definíció szerint egyenlő a háztartások C fogyasztásának, a G közösségi fogyasztásnak és az I bruttó felhalmozásnak az összegével. A termelés belföldön csak fogyasztásra vagy felhalmozásra, és ezen felül exporttöbbletre használható fel – más lehetőség nincs.

Belföldi felhasználás céljára valójában nem a Q bruttó hazai termék vagy GDP áll rendelkezésre, hanem az Y bruttó rendelkezésre álló nemzeti jövedelem, nyilvánvaló ugyanis, hogy az ország – éppúgy, mint bármely család – tartósan csak a jövedelmét használhatja fel, ennél többet nem. A jövedelem – az ország esetében az Y bruttó rendelkezésre álló nemzeti jövedelem, vagyis a rendelkezésre álló nemzeti jövedelem amortizációval nem csökkentett értéke – legfőképpen csak átmenetileg egészíthető ki hitelfelvétellel, és az ajándék – a nemzetközi elszámolások terminológiája szerint a viszonzatlan folyó átutalás, amely egyébként a nemzeti számlák definíciói szerint a bruttó rendelkezésre álló nemzeti jövedelem része – jelentősége pedig csak csekély lehet. Az

$$Y = Q + KY + LX + UT \quad (3)$$

egyenlet szerint viszont az Y bruttó rendelkezésre álló nemzeti jövedelem úgy származtatható a Q bruttó nemzeti termékből, hogy hozzáadjuk a tőkejövedelmek KY és a munkajövedelmek LY , valamint a viszonzatlan folyó átutalások UT egyenlegét. A rend kedvéért meg kell jegyezni, hogy ha a Q bruttó hazai termékhez csak a tőkejövedelmek KY és a munkajövedelmek LY egyenlegét adjuk hozzá, akkor a bruttó nemzeti jövedelmet, ha pedig ezenfelül a viszonzatlan folyó átutalások UT egyenlegét is hozzáadjuk, akkor a bruttó nemzeti rendelkezésre álló jövedelmet kapjuk meg. Mindez véggépp nem új ismeret, hanem ezek a nemzeti számlák alapdefiníciói.

A számértékekkel a későbbiekben foglalkozunk. Most csak arra érdemes rámutatni, hogy Magyarország esetében a tőkejövedelmek egyenlege nagy negatív érték annak következtében,

hogy a külföldiek magyarországi befektetései vagy tulajdona és ebből származó jövedelme messze meghaladja a magyarok külföldi befektetéseit vagy tulajdonát és ebből származó jövedelmét. Az Y magyar bruttó rendelkezésre álló nemzeti jövedelem ezért lényegesen kisebb, mint a Q magyar bruttó hazai termék, és elvben csak ez a kisebb összeg lenne belföldi felhasználásra fordítható.

Ha a most leírtak ellenére a bruttó rendelkezésre álló nemzeti jövedelemnél többet használnunk fel belföldön, akkor a belföldi felhasználásnak a bruttó rendelkezésre álló nemzeti jövedelem fölötti EDU többlete az

$$EDU = DU - Y \quad (4)$$

egyenlettel definiálható. Ez az az összeg, amennyivel többet fogyasztunk jövedelmünknel. Szólnak érvek amellett, hogy egy felzárkózó országnak szabad hitelt felvennie, és ebből finanszíroznia növekedését. A legutóbbi évtizedek tapasztalatai mégis azt mutatják, hogy azok az országok a legsikeresebbek – Délkelet-Ázsia, Kína –, amelyek nemcsak hogy nem vettek föl fejlesztési hitelt – legalábbis nettó értelemben nem –, hanem devizatartalékot halmoztak föl. Ez azt jelenti, hogy nem volt belföldi felhasználási többletük, hanem belföldi felhasználásuk kisebb volt bruttó rendelkezésre álló nemzeti jövedelmüknel, vagyis negatív belföldi felhasználási többletük volt.

Az eddigiekben a belföldi felhasználást, ennek összetételét és a belföldi felhasználási többletet tárgyaltuk, most viszont térjünk át a kérdés nemzetközi összefüggéseire. Amint az, ismét, közismert, a folyó fizetési mérleg egyenlege a

$$CA = (XG - MG) + (XS - MS) + KY + LY + UT \quad (5)$$

egyenlettel írható fel, vagyis a nemzetközi folyó fizetési mérleg CA egyenlege definíció szerint egyenlő a javak forgalmának $(XG - MG)$ és a szolgáltatások forgalmának $(XS - MS)$ egyenlegével, valamint a (3) egyenlet kapcsán már tárgyalt három tétellel, a tőkejövedelmek KY, a munkajövedelmek LY, valamint a viszonzatlan folyó átutalások UT egyenlegével. Már utaltunk arra, hogy a tőkejövedelmek KY egyenlege minden évben nagy negatív tétel, és – elsősorban ennek folytán – minden évben nagy abszolút értékű negatív tétel a (nemzetközi) folyó fizetési mérleg CA egyenlege is. A többi számértéket a későbbiekben tárgyaljuk.

Ha a folyó fizetési mérlegnek hiánya van, akkor ezt a hiányt, nyilvánvaló módon, finanszírozni kell. A finanszírozásnak – ismét definíció szerint – három forrása lehet, az FI nem adóssággeneráló finanszírozás, vagyis a külföldiek tulajdonszerzése és az FCr adóssággeneráló finanszírozás, vagyis a külföldi hitel, valamint a devizatartalékok állományának csökkenése. Ezt a harmadik lehetőséget most nem tárgyaljuk, és ezt az egyszerűsítést az indokolja, hogy a devizatartalékok állományát az MNB nagyjából konstans szinten tartja. Ezek szerint – ennek az egyszerűsítésnek a bevezetése esetén – a folyó fizetési mérleg CA hiánya a

$$CA = FI + FCr \quad (6)$$

egyenlet értelmében az FI nem adóssággeneráló külföldi finanszírozással, vagyis a külföldiek belföldi tulajdonszerzésével, valamint az FCr adóssággeneráló külföldi finanszírozással, vagyis külföldi hitelfelvétellel finanszírozható.

A nem adóssággeneráló és az adóssággeneráló finanszírozásnak ez a megkülönböztetése alapján véve mikroökonómiai, vállalati jellegű, és e két tétel makroökonómiai, azaz országos szempontból való megkülönböztetésének helyessége vitatható. Mikroökonómiai szempontból

egyértelmű, hogy más a tulajdon és más a hitel – a részvény pl. tulajdon, a kötvény pedig hitel. Ha azonban egy külföldi részvénytulajdonos osztalékát akarja devizában hazautalni külföldre – vagyis nyereségét repatriálni –, akkor ez éppúgy terheli az ország fizetési mérlegét, mint ha a külföldi kötvénytulajdonos kamatjövedelmét akarja devizában hazautalni külföldre, vagyis repatriálni. A kettő között, makroökonómiai értelemben, csekély a különbség. Igen durva, ám nem irreális kifejezéssel akár azt is mondhatjuk, hogy a nem adóssággeneráló külföldi befektetés fogalma voltaképpen öncsalás. A nem adóssággeneráló külföldi beruházás ugyanúgy adósságot generál, mint az adóssággeneráló, ha a belföldi tulajdont szerző külföldi haza akarja vinni, azaz repatriálni akarja tulajdonából származó jövedelmét. Erre a kérdésre rövidesen visszatérünk.

Míg a fenti (5) egyenlet a folyó fizetési mérleg egyenlegének megszokott, a nemzeti számlák rendszerének megfelelő, számviteli jellegű definíciója, a

$$CA = (S - I) + (T - G) \quad (7)$$

egyenlet az ezekre a kérdésekre vonatkozó tartalmi, közgazdasági elemzés alapegyenlete. Ez az egyenlet, sőt azonosság az előbb bemutatott egyenletekből vagy azonosságokból vezethető le, még ha ezt a levezetést most nem is közöljük, de az összefüggés helyessége intuitív módon könnyen belátható. Ha az országban nagyobb az S megtakarítás, mint az I beruházás, akkor az ország megtakarítási többlete szükségképpen a folyó fizetési mérleg többletére vezet. A hazai megtakarítási többletnek csak az lehet a következménye, hogy az ország külföldi követeléseket szerez, vagyis folyó fizetési mérlegének egyenlege pozitív lesz. Hasonlóképpen, ha a T adóbevétele több, mint a G kormányzati kiadás, vagyis a költségvetésnek többlete van, akkor ez is szükségképpen a folyó fizetési mérleg többletére vezet. A hazai költségvetési többletnek is csak az lehet a következménye, hogy az ország külföldi követeléseket szerez, vagyis a folyó fizetési mérleg egyenlege pozitív lesz. A folyó fizetési mérlegnek tehát abból eredhet a többlete, ha többlete van a költségvetésnek, és ha több a megtakarítás, mint a beruházás. Ha a fenti (7) egyenlet jobboldalának egyik tagja pozitív és a másik tagja negatív, akkor a baloldal előjele és értéke ennek megfelelően alakul. Ha pl. az országban megtakarítási többlet van, de ez nem elegendő a költségvetés hiányának fedezésére, vagyis ez utóbbi abszolút értéke nagyobb, akkor a nemzetközi fizetési mérlegnek hiánya lesz.

A tényleges magyar helyzet, amint ez köztudott, az előbb leírt alapeset ellentettje. A folyó fizetési mérlegnek hiánya van, a költségvetésnek ugyancsak hiánya van, és a hazai megtakarítások nem fedezik a hazai beruházásokat. Mind a három elem negatív. A nemzetközi folyó fizetési mérleg és a költségvetés együttes hiányát nevezi az irodalom ikerdeficitnek. A megtakarítások ehhez járuló hiánya teszi ezt az ikerdeficitet hármas ikerdeficitté. Ez a hármas ikerdeficit a magyar gazdaság legfontosabb akut problémája. Ennek a kérdésnek a további elemzése – noha ennek komoly irodalma van – meghaladja e cikk kereteit.

A folyó fizetési mérleghez kapcsolódó elméleti áttekintést lezáró

$$CA = \Delta FA \quad (8)$$

egyenlet azt a nyilvánvalót írja le, hogy a folyó fizetési mérleg egyenlege a külföldi követelések FA állományának ΔFA növekményével egyenlő. Ha CA pozitív, akkor a külföldi követelések FA állományának ΔFA növekménye is pozitív, és azonos értékű a folyó fizetési mérleg CA egyenlegével. Ezt is könnyű belátni. Ha a folyó fizetési mérleg egyenlege pozitív, akkor az ország ezzel egyenlő értékű külföldi követelést szerez, vagyis a nemzeti vagyont ennek megfelelő mértékben nő. Magyarországon természetesen ezzel ellentétes a helyzet. A folyó fizetési mérleg CA

egyenlege negatív, ennek megfelelően a külföldi követelések FA állományának ΔFA növekménye is negatív, vagyis a nemzeti vagyon a $CA = \Delta FA$ értékkel csökken.

Még egy nyilvánvaló összefüggést kell tárgyalnunk, noha erre a számszerű elemzésben csak utalni fogunk, de képlet bemutatása nélkül. Tőkepusztuláshoz nemcsak az vezethet, ha a CA folyó fizetési mérleg negatív, hanem az is, ha az In nettó beruházás az

$$In = I - D \quad (9)$$

egyenlet értelmében negatív, vagyis ha az I bruttó beruházás kisebb, mint a D amortizáció. Amint ezt azonnal látni fogjuk, a magyar esetben ez is előfordul.

Ezzel az elméleti áttekintés lezárható, és térjünk át a tényszámok rövid ismertetésére.

Számszerű elemzés

Ezt a számszerű elemzést az teszi lehetővé és egyben érdekessé, hogy a KSH az ezt megalapozó kiadványában (*KSH 2006a*) először közölt azonos módszerrel kidolgozott, összehasonlítható számokat a 2000–2005. évekre, tehát erre a gazdaságpolitikai szempontból kiemelkedő fontosságú hat évre. A KSH ezt megelőző legutóbbi kiadványa (*KSH 2006*) a korábbi gyakorlatnak megfelelően csak a legutóbbi két év, tehát 2003 és 2004 összehasonlítható adatait közölte, hosszabb idősorokat csak indexek formájában tett közzé, és még ezek az indexek sem voltak közvetlenül összehasonlíthatók még 2000 és 2004 között sem. Ez a cikk tehát elsősorban a KSH újabb adatközlése által adott lehetőségeket használja ki.

A most következő számszerű elemzés a lehetőségekhez képest az elméleti áttekintés logikai sorrendjét követi. Az *1. sz. tábla* a fenti (1) és (2) egyenletnek a nemzeti számlák rendszerébe tartozó, közismert összefüggéseit számszerűsíti.

1. tábla

A tábla adatai bemutatják, hogy hogyan épült fel a vizsgált években a belföldi felhasználás fő összetevőiből, a háztartások fogyasztásából, valamint a közösségi fogyasztásból, továbbá a bruttó állóeszköz-felhalmozásból, valamint a készletváltozásból és egyéb felhasználásból. Ha az így kapott belföldi felhasználást egybevetjük a bruttó hazai termékkel, megkapjuk az importtöbbletet. Láthatjuk, hogy az importtöbblet mind a hat vizsgált évben pozitív volt, tehát a belföldi felhasználás mind a hat vizsgált évben meghaladta a bruttó hazai terméket, aminek helyessége legalábbis vitatható.

Nemcsak a tartós importtöbblet volt azonban problematikus ezekben a kritikus fontosságú években, hanem a bruttó hazai termék felhasználásának összetételében bekövetkező eltolódás is, ez azonban könnyebben áttekinthető a viszonyszámok alapján. Ezeket a *2. tábla* mutatja be.

2. tábla

A táblából azt láthatjuk, hogy a háztartások fogyasztásának részaránya már 2000 és 2001 között is nőtt, közel 1 %-kal, 2002-ben további közel 2 %-kal, 2003-ban további több mint 2 %-kal nőtt, és átmeneti kisebb visszaesés után ugyanezt a szintet érte el 2005-ben is. A bruttó felhalmozás részaránya 2000 és 2001 között változatlan volt, 2002-ben, tehát egyetlen év alatt kerekén 5 %-kal (!!!) csökkent, ezután lényegében véve stagnált, majd 2005-ben további mintegy

2 %-kal csökkent. Ez a belföldi felhasználás összetételének egészen rendkívüli mértékben kedvezőtlen és egészen rendkívüli mértékben gyors és nagyarányú eltolódása. A bruttó felhalmozás részarányának 4 év alatt több mint 7 százalékpontos csökkenése – nagyobb gazdasági visszaesés esetétől eltekintve – szinte példátlan, és teljességgel megengedhetetlen is. Ha van valami, ami az ország jövőjének felélése, akkor ez feltétlenül az. Az azonban figyelemreméltó, hogy erről a tényről, az elmúlt év éles gazdaságpolitikai vitáiban, amelyek a költségvetés hiányára koncentráltak, erről az alapvető fontosságú kérdéssel e sorok írójának tudomása szerint még csak egyetlen szó sem esett.

Annál több szó esett viszont arról a kérdéssel, hogy gazdaságunk alapvető fontosságú kérdése „az államháztartás egészségtelen felpuffadása” (Csillag–Mihályi 2006:7) – hogy csak egyetlen, bár kiemelkedően fontos forrást idézzünk –, noha ez a kijelentés számtalanszor elhangzott, és a napilapokban is sorozatosan megjelent. Ezek a számok azonban nem támasztják alá „az államháztartás egészségtelen felpuffadását”, mint problémáink fő okát. A közösségi fogyasztás részaránya ugyanis a vizsgált időszakban lényegében véve változatlan volt, eleinte kissé nőtt, később kissé csökkent, és 2004–2005. évi aránya nem érte el a 2000–2001. évi arányszámot. A költségvetés természetesen nem csupán a közösségi fogyasztást finanszírozza, hanem a háztartások fogyasztásának a társadalmi juttatásokból származó részét is, erre a kérdésre majd vissza is térünk, de ezek a számok mégis figyelemreméltók.

Annak jelentősége, ami az elméleti áttekintés szerint központi fontosságúnak látszott, szinte másodlagosnak tűnik az eddig tárgyaltakéhoz képest. Az importtöbblet részaránya 2000 és 2001 között a bruttó hazai termék 3,6%-áról 1,2%-ra csökkent, ami egy év alatt tiszteletreméltó teljesítmény. 2003-ra ez az érték 6,2%-ra nőtt, de 2005-re 1,4%-ra csökkent. Az 1%-os nagyságrendű importtöbblet önmagában véve nem tekinthető katasztrofálisnak, a bruttó felhalmozás részarányának 7%-os csökkenése azonban igen, az eddigiek alapján tehát ez látszik a fontosabb problémának.

Térjünk most át az elméleti áttekintés (3) és (4) egyenletéhez tartozó számok bemutatására és tárgyalására. Ezeket a 3. tábla közli.

3. tábla

A tábla – a (3) egyenletnek megfelelően – azt mutatja be, hogy a bruttó hazai termékből kiindulva hogyan kapjuk meg a bruttó nemzeti jövedelmet, valamint a bruttó nemzeti jövedelemmel szembeni belföldi felhasználási többletet. Ez a számszerű elemzés kissé eltér az előbbi elméleti áttekintéstől azért, mert elvben a bruttó nemzeti rendelkezésre álló jövedelem tárgyalása lenne a helyes, a KSH azonban ennek számértékét nem, hanem csak a bruttó nemzeti jövedelem számértékét közli. A kettő közti eltérés az UT viszonzatlan folyó átutalások értéke, ezek összege azonban viszonylag csekély, és nem befolyásolja lényeges mértékben az összefüggéseket.

A táblából egyértelműen láthatjuk, hogy a tulajdonosi jövedelmek egyenlege nagy negatív szám, amint erről már az előző részben volt szó, de láthatjuk azt is, hogy e szám abszolút értéke öt év alatt megkétszereződött. A munkajövedelmek egyenlege kis számértékű, de nem öröndetes, hogy a kis pozitív érték helyébe kis negatív érték lépett. Az EU-transzferek egyenlege – legalábbis a vizsgált időszakban – jelentéktelen volt, és az ehhez fűzött és általánosan elterjedt remények – még akkor is, ha a jövőben ezeknek a transfereknek a nagymértékű növelése várható – e sorok írója szerint hosszabb távon is túlzottak. Saját fejlődésünket saját magunknak kell finanszíroznunk, mindezt nem remélhetjük az EU-tól. Az így kapott bruttó nemzeti jövedelmet az 1. sz. táblában meghatározott belföldi felhasználással egybevetve kapjuk meg a belföldi fel-

használási többletet. Ennek értéke a 2000–2001. évi ezermilliárd forintos értékről évi másfélezer milliárd forintos, sőt 2004-ben kétezer milliárd forintot megközelítő értékre nőtt.

A százalékos értékeket a tábla utolsó soraiban találhatjuk meg. Ezek világosan mutatják, hogy a tulajdonosi jövedelmek negatív egyenlege 2004–2005-ben a bruttó nemzeti jövedelem mintegy 6,5%-a volt, a belföldi felhasználási többlet pedig 2003–2004-ben megközelítette – 2006-ban talán meg is haladta – a bruttó nemzeti jövedelem 10%-át. Ekkora belföldi felhasználási többlet, főként folyamatosan, nyilvánvaló módon megengedhetetlen és tarthatatlan is, ennek a többletnek a forrása viszont döntő részben a külföldiek nagy tulajdonosi jövedelme. Ez a magas érték önmagában véve nem feltétlenül rossz, ez az érték a legdinamikusabban fejlődő európai országban, Írországból ennél is nagyobb, és ez ott nem okoz gondot, mert ott nem vezet a folyó fizetési mérleg elviselhetetlen mértékű hiányához. Ennek a kulcskérdésnek a tárgyalására azonnal rátérünk.

E kulcskérdés szempontjából döntő fontosságú egy, az elméleti elemzés során nem tárgyalt fogalom: a visszaforgatott tőkejövedelem és ennek nagysága. A vonatkozó számokat a 4. sz. tábla mutatja be.

4. tábla

A visszaforgatott tőkejövedelem a külföldi tulajdonosi jövedelem belföldi befektetések céljára felhasznált része. A külföldi tulajdonosi jövedelmeknek ez a része újabb külföldi forrás igénybevétele nélkül finanszírozza a belföldi felhasználási többletet, mert ez az itt tulajdonnal rendelkező külföldiek olyan jövedelme, amely itt marad, nem hagyja el az országot, sőt beruházásainkat finanszírozza, márpedig láthattuk, hogy a beruházási hányad csökkenése a magyar gazdaság talán legfontosabb problémája. Ugyanakkor igaz, hogy a külföldi tulajdonos újrabefektetett jövedelmét később, akár már a következő évben repatriálhatja, ez tehát nem végleges megoldás, ám mégis ez a külföldi tulajdonosi jövedelem felhasználásának számunkra legkedvezőbb módja.

A táblázatból látható, hogy a visszaforgatott tőkejövedelem, sajnos, csak csekély, sőt csökkenő mértékben járul hozzá problémáink megoldásához. A visszaforgatott tőkejövedelem abszolút értékben 2000 és 2002 között nőtt, 2002 és 2004 között stagnált, 2005-ben pedig visszaesett. A belföldi felhasználási többlet, illetve a bruttó nemzeti termékhez viszonyított nagysága 2001-ben, illetve 2002-ben érte le legnagyobb értékét. A belföldi felhasználási többlet legnagyobb részét, néhány kedvező évtől eltekintve mintegy háromnegyedét, más forrásból kellett tehát finanszírozni. A külföldiek tulajdonosi jövedelmének ez a része tehát csak enyhíti, mégpedig csökkenő mértékben, de nem oldja meg problémáinkat.

Térjünk át ezek után az elméleti áttekintés (5) és (6) egyenleteiben tárgyalt kérdésekre, vagyis a folyó fizetési mérlegnek és a hiány finanszírozásának tárgyalására. A kiinduló adatokat az 5. tábla tartalmazza.

5. tábla

A számok – az eddigiekkel ellentétben – az MNB adatai. Tekintettel arra, hogy az MNB a viszonzatlan folyó átutalásokat is közli, ez a tábla jobban felel meg az elméleti áttekintésben tárgyaltaknak, mint a KSH számai alapján összeállított előbbi táblák. A folyó fizetési mérleg egyenlege az áruk és szolgáltatások forgalmának, valamint a jövedelmeknek és a viszonzatlan folyó átutalásoknak az egyenlegéből épül fel. Láthatjuk a jövedelmek egyenlegének domináns és növekvő szerepét. 2000-ben az áruforgalom hiánya több mint hárommilliárdos értékével még

meghaladta a jövedelmek egyenlegének közel hárommilliárdos negatív egyenlegét. 2006-ra az árforgalom negatív egyenlege félmilliárd euróra csökkent, a szolgáltatások pozitív egyenlege, több évig tartó átmeneti visszaesés után, ismét meghaladta az egymilliárdot, és az áruk és szolgáltatások összesített forgalmi egyenlege, hosszú idő óta először, pozitívvá, sőt jelentékeny pozitív értékűvé vált.

A jövedelmek negatív egyenlege ugyanakkor soha nem látott értékre, hatmilliárd euró fölé nőtt, és ezzel, félreérthetetlenül, domináns problémává vált. Külön-külön megkértszereződött mind az adósság típusú, mint a nem adósság típusú befektetésekhez kapcsolódó jövedelmek egyenlege. E változások okainak felmérése külön tanulmányt igényelne. A probléma súlyát fokozza, hogy ezzel egyidejűleg csökkent mind a munkajövedelmek, mind a viszonzatlan folyó átutalások pozitív egyenlege, noha ezeknek a változásoknak a súlya egy teljes nagyságrenddel kisebb a tulajdonosi jövedelmek változásának – a negatív egyenleg növekedésének – súlyánál.

Az áruk és szolgáltatások egyenlegének kedvező és a jövedelmek egyenlegének kedvezőtlen változásai nagyrészt kiegyenlítették egymást, ezért a folyó fizetési mérleg egyenlege 2006-ban csak nem egészen egymilliárd euróval volt rosszabb, mint 2000-ben. Nagyon kedvezőtlen azonban a finanszírozás alakulása. A nem adóssággeneráló finanszírozás – vagyis gyakorlatilag a külföldi működő tőke beruházás – egyenlege mind 2003-ban, mind 2006-ban negatív volt, és ezért az egyéb – gyakorlatilag az adóssággeneráló – finanszírozás, vagyis a külföldi hitelfelvétel ezekben az években még soha nem látott értékre, hatmilliárd euró közelébe nőtt. Ezeknek a változásoknak a részletekbe menő elemzése ugyancsak külön tanulmányt igényelne, annyi azonban részletes elemzés nélkül is nyilvánvaló, hogy ez a helyzet nem tartható fenn, különösképpen hosszabb időre.

Míg ezek az – e sorok írójának megítélése szerint alapvető fontosságú – problémák az eddigi gazdaságpolitikai vitákban nem kaptak valóságos jelentőségüknek megfelelő súlyt, a viták központjába – e szerző szerint egyoldalúan – a költségvetés helyzete került. A KSH számai lehetőséget adnak arra, hogy ezt a kérdést általános nemzetgazdasági összefüggéseiben és a többi alapvető fontosságú értékhez viszonyítva vizsgáljuk, az elméleti áttekintés (7) egyenletéhez is kapcsolódva. A számokat a 6. sz. tábla közli.

6. tábla

A KSH a nemzeti számlák rendszerének általános definíciói szerint határozza meg a kormányzati szektor rendelkezésre álló jövedelmét. A rendelkezésre álló jövedelem és a végső fogyasztás egybevetésével kaphatjuk meg a kormányzati szektor többletfogyasztását. Ez a fogalom eltér a 3. sz. táblában és az ehhez kapcsolódó elemzésben szereplő többletfelhasználástól, mert a kiadási oldalon nem tartalmazza a felhalmozást. Egyértelműen láthatjuk, hogy a kormányzati szektor végső fogyasztása – felhalmozási kiadások nélkül (!!!) – messze meghaladja a kormányzati szektor rendelkezésre álló jövedelmét. Az így meghatározott többletfogyasztás értéke emellett meredeken nőtt. A 2000. és 2001. évi érték, ha nem is dicséretes, nem is katasztrofális. A 2005. évi érték viszont már több mint hatszorosa a 2001. évinek, ami elfogadhatatlan.

Még megdöbbenőbbek – joggal használjuk ezt a szót – a kormányzati szektor felhalmozására vonatkozó adatok. A kormányzati szektor készletváltozása szükségképpen jelentéktelen, a nem termelt nem pénzügyi eszközök beszerzésének és eladásának egyenlege pedig gyakorlatilag ingatlanértékesítést jelent, vagyis azt, hogy a kormányzati szektor részben ingatlanainak eladásával, vagyis tőkefeléléssel finanszírozza kiadásait. Ez, mint tartós jelenség, nyilván megengedhetetlen. Még inkább megengedhetetlen azonban az, hogy a bruttó állóeszköz-felhalmozás alig

haladja meg az értékcsökkenést. Mindezek következtében a nettó tőkefelhalmozás egyes években negatív, más években jelentéktelen, hat év alatt összesen 144 milliárd forint, azaz nem éri el a kormányzat 6 év alatti rendelkezésre álló jövedelmének egy százalékát sem, és alig haladja meg ez időszak bruttó nemzeti termékének egy ezrelékét. Ez azt jelenti, hogy a kormányzatnak gyakorlatilag nincs nettó tőkefelhalmozása, ami félreérthetetlenül meglátszik kórházaink, iskoláink állapotán. Valójában évente a bruttó nemzeti termék 3-5%-át kellene közületi beruházásra fordítani. A jelenlegi helyzet tehát, nyilvánvaló módon, nem tartható fenn.

Az utolsó sor a kormányzat hitelfelvételét mutatja be. A hitelfelvétel 2002-ben közel ezer-milliárddal lett több, mint amennyi az előző évben volt. 2002–2004-ben mindvégig meghaladta az ezermilliárdot, 2002-ben és 2005-ben pedig megközelítette a másfélezer milliárdot. A hitelfelvételt feltétlenül össze kell hasonlítani a nettó tőkefelhalmozással, a közgazdasági és állampénzügyi elmélet alapvető tanítása ugyanis, hogy a hitelből finanszírozott tőkefelhalmozás, azaz beruházás mellett lehet érvelni, a hitelből finanszírozott végső fogyasztás mellett azonban – békeidőben – semmiképpen sem. A vizsgált hat év alatti összes hitelfelvétel a tábla számai szerint több mint hatezer milliárd forint volt, az összes nettó felhalmozás pedig a fentiek szerint 144 milliárd, ami alig több mint a hitelfelvétel 2%-a. A hitelfelvétel mintegy 2%-a tehát – némi jóindulattal – közgazdasági szempontból indokoltnak tekinthető, 98%-a azonban semmiképpen sem. Különösképpen így van ez azért, mert ebben az időben nem volt sem háború, sem nagyobb gazdasági visszaesés. Ez a költségvetési politika nyilvánvaló módon elfogadhatatlan és fenntarthatatlan.

Ugyanezeket az összefüggéseket még egyértelműbben mutatják be a 7. sz. tábla viszonysszámai.

7. tábla

A kormányzat rendelkezésre álló jövedelme fölötti többletfogyasztása – újra hangsúlyozni kell, hogy folyó fogyasztási kiadás, felhalmozás nélkül – 2000–2001-ben 6-8%-kal haladta meg rendelkezésre álló jövedelmét, ez az arányszám azonban 2005-re megközelítette a 30%-ot. Ez a helyzet nyilván fenntarthatatlan. Ez a többletfogyasztás 2000–2001-ben a bruttó hazai termék másfél százaléka körüli érték volt, ami nem helyeselhető, de még elviselhető. Ez a többletfogyasztás 2005-re a bruttó hazai termék 5%-ára nőtt, ami már elviselhetetlen. A hitelfelvétel 2000–2001-ben a bruttó hazai termék 3%-a körüli érték volt, ami az átmenetileg elviselhető érték felső határának tekinthető, háború és nagyobb gazdasági visszaesés esetétől eltekintve. A 2002–2005. évi hitelfelvétel, amely átlagosan megközelítette és egy évben meghaladta a kormányzat rendelkezésre álló jövedelmének 40%-át, ez utóbbi négy év átlagában pedig a bruttó hazai termék 6,5, egy évben pedig 8%-át, ugyancsak elviselhetetlen.

A számszerű elemzés befejezéseként még egy kérdést kell megtárgyalnunk: a háztartások fogyasztásán belül a fogyasztási kiadások és a természetbeni társadalmi juttatások arányát. Ez azért fontos, és azért tartozik a költségvetési kérdések elemzéséhez, mert a természetbeni társadalmi juttatásokat a költségvetés finanszírozza. Ebbe a körbe tartozik mindenekelőtt az oktatás és az egészségügy. A költségeket a költségvetés fedezi, de a fogyasztó a társadalom, a statisztikai terminológia szerint a háztartások. A számok a következők.

8. tábla

A számokból az állapítható meg, hogy a háztartások fogyasztásának mintegy 80%-a a fogyasztási

kiadás, és mintegy 20%-a a természetbeni társadalmi juttatás. A 2000. és a 2001. évi arányszámok gyakorlatilag megegyeznek. A természetbeni társadalmi juttatások aránya 2002-ben és 2003-ban az akkori kormány akkori gazdaságpolitikájának hatására kb. 1-1%-kal megemelkedett, és azóta ismét lényegében véve változatlan. Ezt a kétszer egy százalékos most csak azért érdemes megemlíteni, mert összesen ennyi az öt év alatt bekövetkezett és óriási politikai vitákra vezetett változás; ez különösképpen nagyjelentőségűnek már eleve nem tekinthető. Ezeknek a számoknak a közgazdasági elemzésére a következő részben térünk vissza.

Közgazdasági elemzés

Az előző részben közölt adatokból számos fontos közgazdasági és gazdaságpolitikai következtetés vonható le.

(1) **A költségvetés.** A mai közgazdasági és gazdaságpolitikai viták középpontjában a költségvetés kérdése áll. Az itt közölt számok megerősítik, sőt a megszokottnál is jobban támasztják alá azt a következtetést, hogy a költségvetés jelenlegi hiánya és a hitelfelvétel jelenlegi mértéke tarthatatlan. Ezek a számok ugyanakkor a probléma más, általában nem hangsúlyozott ágára is rámutatnak: arra, hogy közületi beruházás gyakorlatilag nincs, ami éppúgy tarthatatlan, mint a hiány és a hitelfelvétel jelenlegi mértéke.

Ennek a ténynek azonban messzemenő következményei vannak. A jelenlegi uralkodó felfogás szerint, amely felfogás nem veszi figyelembe azt a nyilvánvaló és a fentiek által számszerűen bizonyított tény, hogy nettó közületi beruházás gyakorlatilag nincs, a költségvetés hiányát elsősorban a kiadások csökkentésével kellene csökkenteni. A nettó közületi beruházás azonban nem csökkenthető zérus alá, egy ország nem létezhet tartósan negatív nettó közületi beruházással. Ez viszont már önmagában véve is azt jelenti, hogy a költségvetés hiánya nem vagy csak csekély mértékben csökkenthető a kiadások csökkentésével, hanem nagyrészt, sőt elsősorban a bevételek növelésével. Ez természetesen nem érv sem a fölösleges kiadások és indokolatlan támogatások megszüntetése, sem a nagyobb hatékonyság ellen. Ezek az eredmények tehát egyértelműen cáfolnak minden adócsökkentési törekvést, és egyértelműen alátámasztanak minden olyan törekvést, amelyek szerint gátat kell vetni, akár drákói szigorral, az adózás előli kitérés minden kísérletének.

Az adóbevételek növelése elleni fő érv természetesen az, hogy a nemzetközi tőke oda megy, ahol alacsonyak az adókulcsok, az adózás növelésével tehát az ország elriasztja a befektetőket, és ezzel saját érdekei ellen dolgozik. Ez, bizonyos fokig igaz, de erre nem a költségvetési kiadásoknak az ország jövőjét lehetetlenné tevő csökkentése a megoldás. A helyes megoldás egyik ága az adórendszer megfelelő kialakítása, tehát az olyan adórendszer, amely nem vezet tőkemenekülésre. Ennek részletei itt nem tárgyalhatók. A megoldás másik ága a nemzetközi adóharmonizáció. Az országnak támogatnia kell tehát azokat az EU-n belül már most meglévő progresszív törekvéseket, amelyek az adóharmonizáció útján próbálnak gátat vetni az összes tagország érdekeit súlyosan sértő adóversenynek.

(2) **A bruttó felhalmozás.** A számok szerint a bruttó felhalmozás hányada öt év alatt a nem kiemelkedően magas de közgazdasági szempontból még elfogadható 2000. évi 30,5%-os értékről 2005-re 23,4%-ra, azaz több mint 7 százalékponttal csökkent, a háztartások fogyasztásának hányada pedig ezt megközelítő mértékben nőtt. Ez azt jelenti, hogy nyilvánvaló módon politikai indíttatású jövedelemátcsoportosítás ment végbe a beruházás tehát a jövő hátrányára, valamint a háztartások fogyasztása és ezzel együtt a jelen javára. A közösségi fogyasztás részaránya alig változott. Ez a változás és ez az arány nem tartható fenn, a bruttó felhalmozás hányadát újra fel

kell emelni legalább korábbi értékére. Sajnálatos, hogy – nyilván a rövid távú belpolitikai érdekek hatására – erről az alapvető fontosságú kérdésről még csak szó sem esett a legutóbbi évek és főleg a legutóbbi év gazdaságpolitikai vitáiban.

(3) **A folyó fizetési mérleg.** A magyar gazdaságpolitikát döntő módon meghatározó Stabilitási és Növekedési Paktum a költségvetési hiány mértékére, az államadósság nagyságára és az inflációra vonatkozó előirányzatokat tartalmaz, a folyó fizetési mérlegre vonatkozó előirányzata azonban nincs. Még a fenti három előirányzat közül is a költségvetésre vonatkozó előirányzatnak van döntő jelentősége. Hazánk az inflációra vonatkozó előirányzatokat a múltban lényegében véve teljesítette, így fennáll annak a reális reménye, hogy az infláció mostani felgyorsulása csak átmeneti lesz, és általános az a közfelfogás, hogy az infláció üteme elsősorban a költségvetési hiány mértékének a függvénye. Hazánk lényegében véve teljesítette az államadósság mértékére vonatkozó követelményeket is, és e tekintetben általában elegendőnek tartják a kedvező irányzatot, tehát az államadósság GDP-hez viszonyított arányának csökkenését, ami egy idő múlva újra bekövetkezhet. Ebből egyenesen következik a költségvetés hiányára vonatkozó követelmény elsődlegessége, és ez mintha ellentétes lenne az eddigiekben kifejtettekkel, amelyek szerint a folyó fizetési mérleg kumulálódó hiánya problémáink alapvető fontosságú eleme.

Az erre vonatkozó jelenlegi nemzetközi közfelfogást nagyon jól foglalja össze *Losoncz (2007:242)*, ezért érdemes hosszasan idézni az általa leírtakat.

„Az Európai Bizottság és az Európai Központi Bank jelentései a konvergenciafolyamatról egyéb tényezők mellett tekintetbe veszik a folyó fizetési mérlegek helyzetét és fejlődését is, ez azonban a kifejezetten puha szempontok közé tartozik. Például Portugália esetében a folyó fizetési mérleg GDP-hez viszonyított aránya az 1997. évi 5,7 százalékról 1998-ban 6,9 százalékra, 1999-ben 8,5 százalékra, 2000-ben 10,9 százalékra nőtt, 2001-ben 9,4 százalékot, 2002-ben 7,1 százalékot tett ki. A Gazdasági és Monetáris Unióhoz történt 1999. évi csatlakozás után a korábbi alacsony szintről számottevő mértékben emelkedett. Hasonlóan magas volt Görögország folyó fizetési mérleg hiánya is, a GDP 6,3-7 százaléka között alakult. Ez első megközelítésben arra utal, hogy a Gazdasági és Monetáris Unió reménybeli és tényleges tagjaként az egyes országok nagyobb GDP-arányos folyó fizetési mérleg-hiányt engedhetnek meg maguknak, azaz a gazdasági növekedés külső egyensúlyi korlátjai is mérséklődnek, illetve eltűnnek.”

„Magyarország számára ebből az a következtetés adódik, hogy a belátható időn belüli, hiteles konvergencia program alapján történő GMU-csatlakozás esetén a gazdasági növekedés külső egyensúlyi korlátja felpuhul. A GMU csatlakozás után pedig a magyar külkereskedelmi, illetve folyó fizetési mérleg-egyenleg az Európai Unió, illetve a Gazdasági és Monetáris Unió külkereskedelmi, illetve folyó fizetési mérlegének részévé válik, így az ország a korábinál is nagyobb mértékű hiányt engedhet meg magának. A nagyobb hiány lehetőségét a devizakorlát megszüntése okozza.”

„A GMU-n belüli kereskedelem speciális külkereskedelem, amely euróban kerül elszámolásra. Magyarország külkereskedelmi mérlege már ma is többletet mutat az Európai Unióval szemben, a deficit harmadik országokkal – az energiahordozó-import miatt Oroszországgal és az iparcikkimport miatt Kínával és több távol-keleti országgal – szemben áll fenn. A Gazdasági és Monetáris Unió tagjaként Magyarországnak az 1970-es és 1980-as évtized folyamataitól eltérően külső egyensúlyi okok miatt nem lesz szüksége a gazdasági növekedés visszafogására.”

Az itt leírtak ellentétben állónak látszanak a korábban leírtakkal. Nem alaptalan az a nézet, hogy az európai hatóságok elnézők lesznek a tartós magyar folyó fizetési mérleg hiánnyal szemben, illetve hogy ezt a hiányt finanszírozni lehet, és hogy Oroszország, Kína és más kelet-ázsiai országok hajlandók lesznek a velük szembeni magyar kereskedelmi mérleg hiányának közléptá-

vú finanszírozására. Ezzel a problémával tehát tartósan, vagy legalábbis középtávon együtt lehet élni. E sorok írójának véleménye szerint azonban a folyó fizetési mérleg ilyen mértékű hiánya olyan strukturális probléma, amely nem tartható fenn hosszabb időre még akkor sem, ha ennek következményei átmenetileg áthidalhatók.

A szerző azzal a nézettel sem ért egyet, hogy a hiány csökkentése növekedéscsökkentő tényező lenne. Ez feltétlenül igaz, vagyis a hiány csökkentése valóban növekedéscsökkentő tényező, ha az ország exportképessége lényegében véve változatlan. Ez esetben a hiány valóban csak a növekedés visszafogásával csökkenthető. Az exportképesség növelése, vagyis a dinamikus exportfejlesztésre felépített gazdasági növekedési stratégia esetén azonban az áru- és szolgáltatásforgalom terén 2006-ban végre kialakult többlet növelése és a folyó fizetési mérleg hiányának ezzel együtt járó csökkentése nem fogja vissza a növekedést, hanem éppen a növekedés meggyorsulására vezet. E szerző szerint ezt a számos országban nagy sikerre vezetett stratégiát kellene követni, különös tekintettel arra, hogy más stratégia szükségképpen vagy a növekedés rövid időn belüli visszafogására, vagy – a probléma átmeneti áthidalása esetén – olyan mértékű eladósodásra vezet, ami a későbbiekben teszi elkerülhetetlenné a növekedés visszafogását, vagy okoz még ennél is súlyosabb problémákat. Ezek szerint ennek a súlyos strukturális problémának a fennmaradása esetén nem lehet szó hosszú távon is fenntartható növekedésről, még akkor sem, ha az Európai Monetáris Unióhoz való gyors csatlakozással számolunk, márpedig a gyorsaság reális lehetőségéhez megalapozott kétségek fűződnek.

Az itt leírt fejtegetés természetesen nem tekinthető a probléma kielégítő tárgyalásának, és különösképpen nem megoldásának. Ennyit azonban feltétlenül le kellett írni ahhoz, hogy ezek a fejtegetések kapcsolatba kerüljenek a jelenlegi nemzetközi és hazai irodalommal.

(4) **A jóléti állam.** Nagy publicitást kap az a felfogás, hogy a jelenlegi problémák csak a jóléti állam és a közületi szolgáltatások visszafogásával és az öngondoskodás kiterjesztésével oldhatók meg. Ezt a nézetet azok, akik ezt képviselik, egyrészt gyakorlati, másrészt elméleti megfontolásokkal támasztják alá. A gyakorlati megfontolás az, hogy a költségvetés hiánya csak így csökkenthető a Stabilitási és Növekedési Paktum által megengedett mértékre, márpedig az e paktumban foglaltaknak mielőbb eleget kell tennünk. Az elméleti megfontolás szerint a költségvetés volumenének csökkentése elvben is helyesebb, mert a fogyasztó saját maga sokkal jobban tudja megítélni, hogy mire használja fel jövedelmét, mint a közösség, az állam. E nézetek szerint emellett a közösség, az állam hatékonysága, költségcsökkentési képessége is kisebb, és mindezek folytán a jóléti állam – nevével a legteljesebb ellentétben – jóléti veszteségre vezet. E szerző félreérthetetlenül kijelenti, hogy nem ért egyet ezekkel a nézetekkel, mégpedig a következő megfontolások folytán.

Egyrészt e sorok írója nem tagadja, hogy ezek a nézetek ellentétesek értékítéleteivel. E szerző az emberi egyenlőség és az esélyegyenlőség híve, és különösképpen elutasítja a társadalom peremére, sőt a társadalmon kívülre és a szegénységi határ alá szorulóak számának növekedését, márpedig a jóléti állam visszaszorításának ez a következménye. Ez azonban bevallottan értékítélet, és ezért nem feltétlenül tárgya ennek a cikknek.

Ezek a nézetek azonban – másrészt – egyenesen következnek az előző, számszerű elemzéssel foglalkozó részben közölt adatokból is, és ez már szigorúan tárgya ennek a cikknek. A 6. sz. tábla szerint a kormányzat többletfogyasztása és hitelfelvétele 2000–2001-ben elviselhető mértékű volt, és csak 2002-ben és azt követően nőtt meg ugrásszerűen, nyilvánvaló és köztudott belpolitika megfontolások miatt. Nincs és nem lehet tehát akadálya annak, hogy a kormányzat rendelkezésre álló jövedelme és végső fogyasztási kiadásai közti, csak a közelmúltban megbomlott arányt a jóléti állam radikális visszaszorítása nélkül is helyre lehessen állítani, akár csupán

a néhány évvel ezelőtti helyzethez való visszatéréssel. A 2. sz. tábla adatai is azt mutatják, hogy a közösségi fogyasztás részaránya gyakorlatilag nem változott, hanem inkább csökkent, a 8. sz. tábla számai szerint pedig a természetbeni társadalmi juttatások arányának növekedése sem olyan mértékű, hogy a kialakult helyzet ne lenne a jóléti állam radikális visszafogása nélkül korrigálható. Végül, visszatérve a 6. sz. táblára, egyértelműen ki lehetett mutatni, hogy a kormányzatnak gyakorlatilag nincs nettó tőkefelhalmozása. A semmi nem csökkenthető, a kormányzat nettó tőkefelhalmozása nem tehető negatívvá, és ezért a probléma nem oldható meg a kormányzati kiadások radikális csökkentésével és a jóléti állam nagymértékű visszafogásával.

A teljesség kedvéért röviden foglalkoznunk kell – harmadrészt – a költséghatékonyság kérdésével, valamint azzal az elgondolással, hogy a közületi szféra hiányzó beruházásai az egészségügy és az oktatás fejlesztésére fordított magánberuházásokkal pótolhatók. Ami a költséghatékonyságot illeti, az az állítás, hogy az egészségügyben és az oktatásban a magánvállalkozás költség szintje alacsonyabb, ideológia és nem valóság. A tények ellentétesek ezzel az ideológiával. Köztudott, hogy az állami egészségügyi biztosítási pénztárak üzemeltetésének költség szintje 1-2, a magánbiztosítók költség szintje pedig 20-30%-os nagyságrendű. Ami a beruházásokat illeti, a fenti 5. sz. táblázat egyértelműen mutatja a folyó fizetési mérleg helyzetét és a hiány finanszírozásán belül az adósságeneráló finanszírozás súlyát. Az az elképzelés, hogy az egészségügy és az oktatás fejlesztését külföldi beruházással oldjuk meg, már csak a folyó fizetési mérleg helyzete miatt is tarthatatlan.

Végül – negyedrész – vegyük számba a jóléti veszteségekkel kapcsolatos elméleti megfontolásokat. A mikroökonómiában valaha komoly szerepet játszott a jövőbeni szükségletek alábecslésének tétele, sőt ez volt a pozitív reálkamatláb megalapozásának egyik fontos elvi indoka. A mai mikroökonómiai tankönyvekből ez a tétel – érdekes, ám kellőképpen meg nem indokolt módon – hiányzik. E tétel szerint minden egyén – szubjektív módon – alábecsüli jövőbeni szükségleteit a jelenlegiekkel szemben, már csak azért is, mert nem tudja, hogy élni fog-e akár a következő napon. Ezért egy húszéves kevéssé hajlik arra, hogy egészségbiztosításra költsön azért, hogy 50 év múlva majd fedezni tudja egészségügyi ellátásának költségeit. A közösség, az állam, sőt ugyanez a húszéves mint választó viszont tudja, hogy ötven év múlva is lesznek öregek, és a mai húszéves mint választó hajlandó megszavazni a kötelező egészségügyi biztosítást, noha mint magánszemély nem hajlandó vagy legalábbis nagyon kevéssé hajlamos egészségügyi magánbiztosítás kötésére. Ez a vitathatatlan tény a jóléti kiadások közületi forrásból való finanszírozásának cáfolhatatlan alapja.

Összefoglalva a leírtakat, a jóléti állam radikális visszaszorítására való törekvéseknek nincs sem kielégítő ténybeli, sem kielégítő elméleti megalapozásuk.

(5) **A teljes foglalkoztatás és a reálkonvergencia.** Az eddig leírtaknál is fontosabbak azonban a teljes foglalkoztatással és a reálkonvergenciával kapcsolatos megfontolások. Ezek bevezetéseként mutassuk be Magyarország foglalkoztatási helyzetét nemzetközi összehasonlításban. A helyzetet az 1. ábra teszi különösképpen könnyen áttekinthetővé. Ezt az ábrát az OECD (2005) tette közzé, és erre a szerző már egy korábbi írásában is hivatkozott (*Szakolczai 2006a*).

1. ábra

Az ábra szerint az összes OECD ország közül – Törökországtól eltekintve – Magyarországon a legalacsonyabb a munkaerő-állomány kihasználása, vagyis a munkaerő-állományban való részvétel aránya mintegy 60%. Ez a szám pontosan megfelel a hazai statisztikáknak (innen származik). A skandináv államokban ez az arányszám 80% vagy több, Svájcban is Izlandon 85%.

Nem is kell további érv annak bizonyításához, hogy a Stabilitási és Növekedési Paktumban előírt nominális konvergenciakritériumok teljesítésének elsődleges előfeltétele a reálkonvergenca, és mindenekelőtt a foglalkoztatás növekedése. A nagyobb foglalkoztatás minden további nélkül eltünteti a költségvetés hiányát.

Köztudott azonban, hogy foglalkoztatás növelésének elsődleges akadálya a társadalom nagy részének alacsony oktatási és kulturális színvonala és rossz egészségi állapota. Az ország legfejlettebb régióiban hiány van képzett munkaerőben, az egyre nagyobb számú leszakadó társadalmi csoportokhoz tartozó képzetlen munkaerő viszont nem foglalkoztatható. Ugyanez a probléma azonban a képzettebbek körében is megvan; erre vonatkozó adatokat ebben a cikkben már nem lehet közölni. A magyar diákok matematikai és természettudományos képzettségének szintje nemzetközi összehasonlításban alacsony, és a közép- és felsőfokú oktatás színvonala csökken. A nominális konvergenciakritériumok teljesítésének előfeltétele tehát a reálkonvergenca, a reálkonvergenca előfeltétele a foglalkoztatás növelése, a foglalkoztatás növelésének előfeltétele pedig az egészségügy és az oktatás színvonalának javítása. A jelenlegi magyar helyzet tehát valósággal iskolapéldája a korszerű növekedésmélet azon tételének, hogy a gazdasági felzárkózás előfeltétele az egészségügy, az oktatás, a tudomány és a kultúra fejlődése, sőt a társadalmi egyenlőség növekedése. Az egészségügy, az oktatás, a tudomány és a kultúra nem megfelelő fejlődése és a társadalmi egyenlőtlenség növekedése ugyanakkor, minthogy a nagyobb egyenlőtlenség egyes társadalmi csoportokat kizár az egészség és a műveltség áldásaiból, a gazdasági felemelkedés legfontosabb akadálya.

Mindebből egyenesen következik, hogy minden olyan törekvés, amely a nominális konvergenciakritériumok teljesítése érdekében csökkenteni akarja az egészségügyre, oktatásra, tudományra és kultúrára fordított kiadásokat, a reálkonvergenca akadályozása folytán a nominális konvergenciakritériumok teljesítését is akadályozza. A problémák megoldásának elvi lehetősége tehát csupán az ezekre a célokra fordított kiadások növelése és emellett, természetesen, a felhasználás hatékonyságának a javítása. Ennek az elvi lehetőségnek a konkrétabb megfogalmazására később, másik tanulmányban kerülhet majd sor.

Összefoglalás

A cikk közgazdasági következtetéseit már bevezető bekezdés összefoglalta, és az ott leírtak megismétlése nem látszik indokoltnak. A jelenlegi közgazdasági irodalom és a napisajtóban is folyó gazdaságpolitikai viták központjában a költségvetés hiánya áll, és nagy súlyt kapnak azok a nézetek, hogy ezt a hiányt a jóléti állam radikális leépítésével kell megszüntetni. Ez a cikk nem vitatja, hogy a költségvetési hiány jelenlegi mértéke nem tartható, de a hiány csökkentésének elsődleges eszközét, már rövidtávon is, nem a kiadások csökkentésében, hanem a bevételek növelésében látja. A cikk szerint emellett a beruházási hányad nagymértékű csökkenése, a nettó közületi beruházások szinte teljes hiánya, a folyó fizetési mérleg hiánya és a hiány zömmel adóssággeneráló finanszírozása, valamint a háztatások nettó megtakarításainak szinte teljes hiánya, aminek tárgyalására azonban itt nem kerülhetett sor, még a költségvetés hiányánál is súlyosabb probléma. Tényleges és tartós megoldás ezért csak a beruházási hányad, az exportképesség és a foglalkoztatás növelésétől várható, a jóléti állam radikális visszafogásától azonban, mert ennek hosszútávú hatásai rombolók, semmiképpen sem.

Hivatkozások

- Csillag István és Mihályi Péter (2006): *Kettős kötés (A stabilizáció és a reformok 18 hónapja.)*. Globális Tudás Alapítvány.
- Központi Statisztikai Hivatal (2006): *Magyarország Nemzeti Számlái 2003-2004*. Budapest, 183.
- Központi Statisztikai Hivatal (2006a): *Bruttó hazai termék. (Előzetes adatok)*. Budapest, 2006. október, 4.
- Losonczi Miklós (2007): *A magyar EU-tagság gazdaságpolitikai kihívásai*. Tri-Mester, Tatabánya.
- OECD (2005) *Economic Policy Reforms. Going for Growth*. OECD, ISBP 92-62-00836-5, 2005, 193.
- Szakolczai György (2005): *A magyar gazdasági növekedés és felzárkózás kulcsa: az exportorientált gépipari fejlesztés*. Statisztikai Szemle, 83/1. (2005. január) 5-23.
- Szakolczai György (2005a): *A folyó fizetési mérleg kumulálódó hiánya és a hiány finanszírozásának lehetősége*. Statisztikai Szemle, 83/3. (2005. március) 238-257.
- Szakolczai György (2005b): *A nemzetközi fizetési mérleg hiányának csökkentése*. Magyar Szemle, Új folyam, XIV/7-8. (2005. augusztus) 46-71.
- Szakolczai György (2006): *Duális gazdaság és külkereskedelmi hiány*. Magyar Szemle, Új folyam XV/3-4. (2006. április) 41-57.
- Szakolczai György (2006a): *Gazdaságpolitikai reformok: Előre a növekedésért 2006. Beszámoló az OECD gazdaságpolitikai ajánlásairól*. Külgazdaság, L/4-5. (2006. április – május) 106-115.
- Szakolczai György (2006b): *A fizetési mérleg és a fejlődéssel fenntartott és fejlesztett gazdasági kapcsolatok összefüggése. A magyar gazdaság fenntartható növekedése. A 43. közgazdász-vándorgyűlés előadásai*. Szerk. Csordás Izabella. Magyar Közgazdasági Társaság, é. n., 448 o., az előadás a 402-415. oldalon.
- Szakolczai György (2006c): *The Triple Deficit of Hungary*. Hungarian Statistical Review, Volume 84, Special Number 10, (2006) 40-62.
- Szakolczai György (2006d): *Az államháztartás és a folyó fizetési mérleg hiánya, valamint a megtakarítás elégtelensége*. Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Intézet, Tudományos Füzetek 11, Pénzügyi stabilitás mikro, mezo és makro szinten, Universitas-Győr Kht., Győr, 6-22.
- Szakolczai György (2007): *A hármas ikerdeficit*. Általános Vállalkozási Főiskola. Tudományos közlemények 17. (2007. április) 209-235.

Táblázatok

1. táblázat:

A bruttó hazai termék és felhasználása

mrdFt folyó áron

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Bttd hazai termék	13 533	15 275	17 204	18 936	20 713	22 027
Háztartások fogyasztása	8 537	9 803	11 348	12 918	13 903	14 988
Közösségi fogyasztás	1 365	1 561	1 793	1 998	2 083	2 190
Végso fogyasztás össz.	9 901	11 364	13 141	14 916	15 986	17 179
Bttd állóeszköz-felhalm.	3 099	3 500	3 941	4 156	4 631	4 995
Készletvált. és egyéb	1 023	599	458	601	748	158
Bttd felhalmozás össz.	4122	4 099	4 400	4 757	5 379	5 153
Belföldi felhasználás össz.	14 023	15 463	17 540	19 674	21 365	22 383
Importtöbblet	491	188	337	738	653	306
Importtöbblet, % ^a	3,6	1,2	2,0	6,2	3,2	1,4

Bruttó hazai termék 2005, Előzetes adatok, KSH, Budapest, 2006, 41.

^a A bruttó hazai termék százalékában.

2. táblázat:

A bruttó hazai termék felhasználása

százalékszámok

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Háztartások fogyaszt. % ^a	63,1	64,4	66,0	68,2	67,1	68,0
Közösségi fogyasztás % ^a	10,1	10,2	10,4	10,6	10,0	9,9
Bttd felhalmozás össz. % ^a	30,5	30,5	25,6	25,1	26,0	23,4
Importtöbblet, % ^a	3,6	1,2	2,0	6,2	3,2	1,4

Bruttó hazai termék 2005, Előzetes adatok, KSH, Budapest, 2006, 41.

^a A bruttó hazai termék százalékában.

3. táblázat:

A nemzeti jövedelem és felhasználása

mrdFt folyó áron

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Bttd hazai termék	13 533	15 275	17 204	18 936	20 713	22 027
Tulajdonosi jöv. egyenlege	729	837	959	956	1 260	1 389
Munkajövedelmek egyenl.	32	32	14	6	-0	-5
EU transzferek egyenlege	-	-	-	-	42	77
Bruttó nemzeti jövedelem	12 836	14 471	16 259	17 987	19 494	20 759
Belföldi felhasználás össz.	14 023	15 463	17 540	19 674	21 365	22 383
Belf. felhasználási többlet	1 187	992	1 291	1 687	1 871	1 574
Tulajd. jöv. egyenl. % ^a	-5,7	-5,8	-5,9	-5,3	-6,5	-6,7
Belf. felh. többlet % ^a	9,2	6,9	7,9	9,4	9,6	7,6

Bruttó hazai termék 2005, Előzetes adatok, KSH, Budapest, 2006, 41.

^a A bruttó nemzeti jövedelem százalékában

4. táblázat:

A visszaforgatott tőkejövedelem és jelentősége

mrdFt folyó áron

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belf. felhasználási többlet	1 187	992	1 291	1 687	1 871	1 574
Visszaforgatott tőkejöv.	281	387	456	444	462	399
Visszaforgatott tőkejöv. % ^a	23,7	39,0	35,3	26,3	24,7	25,3
Visszaforgatott tőkejöv. % ^b	2,1	2,5	2,7	2,3	2,2	1,8
Egyéb finanszírozás	906	605	835	1 243	1 409	1 175
Egyéb finanszírozás % ^a	76,3	61,0	64,7	73,7	75,3	74,7
Egyéb finanszírozás % ^b	6,7	4,0	4,9	6,6	9,0	5,3

Bruttó hazai termék 2005, Előzetes adatok, KSH, Budapest, 2006, 41.

^a A belföldi felhasználási többlet százalékában.^b A bruttó hazai termék százalékában.

5. táblázat:

A folyó fizetési mérleg

millió euró

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Áruk, egyenleg	-3 180	-2 496	-2 203	-2 898	-2 453	-1 460	-417
Szolgáltatások, e.	1 234	1 661	587	48	237	728	1 119
Áruk és szolg., e.	-2 046	-835	-1 616	-2 850	-732	-732	702
Adóss. t. j.e.	-827	-781	-779	-823	-1 382	-1 648	-1 780
N. adóss. t. j. e.	-2 129	-2 588	-3 210	-2 994	-3 679	-3 984	-4 421
Tulajdoni jöv., e.	-2 956	-3 369	-3 989	-3 817	-5 061	-5 632	-6 201
Munkajöv., egyel.	163	177	151	139	126	102	117
Jövedelmek, e.	-2 792	-3 192	-3 838	-3 678	-4 935	-5 530	-6 083
Viszonyatl. e.	385	450	525	595	236	171	285
FFM, egyenleg	-4 352	-3 557	-4 929	-5 933	-6 916	-6 091	-5 197
Nem adg. f., e.	1 340	2 303	2 670	-11	3 319	3 368	-487
Egyéb fin., e.	3 012	1 274	2 259	5 944	3 597	3 733	5 684

MNB honlap

6. táblázat:

**A kormányzati szektor rendelkezésre álló jövedelme,
többletfogyasztása, felhalmozása és hitelfelvétele**

mrdFt folyó áron

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Rendelkezésre álló jöv.	2 623	3 065	3 249	3 541	3 790	3 872
Végso fogyasztás	2 833	3 245	3 814	4 403	4 651	4 975
Többletfogyasztás	210	179	564	861	861	1 103
Btő állóeszköz-felhalm.	433	566	840	653	731	877
Készletváltozás	0	2	3	0	0	4
Nem term. nem pü. eszk.	-19	-17	-16	-35	-70	-30
Értécsökkenés	540	576	593	631	658	678
Nettó tőkefelhalmozás	-125	-26	233	-13	2	173
Hitelfelvétel	404	528	1 418	1 190	1 094	1 436

Bruttó hazai termék 2005, Előzetes adatok, KSH, Budapest, 2006, 41.

^a A rendelkezésre álló jövedelem százalékában.^b A bruttó hazai termék százalékában.

7. táblázat:

**A kormányzati szektor
többletfogyasztásának és hitelfelvételének mutatószámai**

mrdFt folyó áron

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Többletfogyasztás % ^a	8,0	5,8	17,4	24,3	22,7	28,5
Többletfogyasztás % ^b	1,6	1,2	3,3	4,5	4,2	5,0
Hitelfelvétel % ^a	15,4	17,2	43,6	33,6	28,9	37,1
Hitelfelvétel % ^b	3,0	3,5	8,2	6,3	5,3	6,5

Bruttó hazai termék 2005, Előzetes adatok, KSH, Budapest, 2006, 41.

^a A rendelkezésre álló jövedelem százalékában.^b A bruttó hazai termék százalékában.

8. táblázat:

A háztartások fogyasztásának összetétele

mrdFt folyó áron

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Fogyasztási kiadások	6 875	7 902	9 077	10 230	11 004	11 827
Természetb. társ. jutt.	1 662	1 901	2 271	2 688	2 899	3 161
Háztartások fogyasztása	8 537	9 803	11 348	12 918	13 903	14 988
Fogyasztási kiad. % ^a	80,5	80,6	80,0	79,2	79,1	78,9
Fogyasztási kiad. % ^b	50,8	51,7	52,8	54,0	53,01	53,7
Természetb. társ. jutt. % ^a	19,5	19,4	20,0	20,8	20,9	21,1
Természetb. társ. jutt. % ^b	12,3	12,4	13,2	14,2	14,0	14,4

Bruttó hazai termék 2005, Előzetes adatok, KSH, Budapest, 2006, 41.

^a A háztartások fogyasztásának százalékában.^b A bruttó hazai termék százalékában.

1. ábra:

A munkaerő-állomány kihasználása

Forrás: Economic Policy Reforms. Going for Growth 2006. OECD, Paris, 2006, 160 o., az ábra a 17. oldalon.